

Breidagård, ett gästhem i Marielund 1916–1963

INGER BJÖRKMAN

En sommardag år 1916 sitter två systrar på en brygga vid sjön Trehörningen och den äldre säger till den yngre: "Om vi ska lyckas med det här, måste vi hålla ihop, vi får inte bli ovänner och vi får inte bli förälskade."

Systrarna var Ruth och Olga Sandén, tjugosex och tjuogoett år, och de höll på att bygga upp pensionatet Breidagård i Marielund tillsammans med sin mor Johanna och systrarna Hanna och Bertha.

Bakgrunden var denna:

Deras far, kyrkoherde Johannes Sandén, Skoklosters församling i Uppland hade avlidit år 1914. Han var född 1839 i Udenäs, Skaraborg. Efter skolgång i Fjellstedska skolan i Uppsala, prästvigdes han 1872 och överflyttades till ärkestiftet. Han tycks ha tjänstgjort i Funbo och Almunge församlingar och 1879 hade han gift sig med Gustava Tydén, född 1843 och dotter till kyrkoherden i Alm-

unge. 1880 föddes sonen Karl som avled redan 1906. Modern Gustava hade avlidit 1884.

År 1887 gifte Johannes Sandén om sig med Johanna Hallqvist, född 1852, dotter till torparen Johan Hallqvist, Bredstorp, Funbo. De fick fyra döttrar, Hanna 1888–1946, Ruth 1890–1955, Bertha 1892–1975 och Olga 1895–1991. Johanna Sandén avled år 1939.

I familjen fanns också en "fosterbror", Nils Tilander, född 1884, som rekryterades från Fjellstedska skolan som predikohjälper och allt i allo åt Johannes Sandén. Han blev en ny storebror till systrarna och blev kvar i familjen där han var till stor hjälp vid planerandet av Breidagård. Senare utbildade han sig till läkare och fick en egen familj, men den täta kontakten med familjen Sandén kvarstod genom alla år.

Olga Sandén, den yngsta system, som tydligen i alla fall blev förälskad sent omsider, gifte sig 1935, fyrtio år gammal med

Stiftsgården Breidagård idag. Vykort. Foto Leif Gustavsson.

lektor Erik Stave. Olga blev mycket gammal, nittiosex år. Hon har talat in ett band i slutet av 1970-talet, där hon intervjuas av Wolter Ehn, arkivarie på SOFI och välkänd i Uppland genom sina många uppteckningar. Olga var en pratglad men något okoncentrerad dam, vilket tydligt märks under intervjun. Det vi vet om Breidagårds tillkomst har vi emellertid henne att tacka för. Det känns vemodigt

att höra dem skratta och prata, båda numera borta.

Ett par gamla fotoalbum, som lämnats kvar i huset av systrarna när man 1963 sålde Breidagård till Kyrkan, kan man fortfarande bläddra i, och på Upplandsmuseet förvaras några album från tidiga år och den första gästboken från 1916 till 1938. Den andra gästboken, som jag själv minns och som var roligt illustrerad, är försvun-

Bröllop 1935. Fr.v. Greta Wahlström, (inackodering), Hanna Sandén, fru Inger Björkman, Johanna Sandén, komminister P.A. Björkman, Olga och Erik Stave, kantor Carl Wahlgren, Ruth Sandén, Bertha Sandén.

nen, men jag misstänker att den också lämnats kvar men förkommit. Dagböcker och ekonomiska redovisningar har inte heller kunnat spåras. En liten kokbok, förmodligen Ruths, har sålts på antikvariatet i Bennebol. Fru Ulla-Märta Lindén i Gävle, vän till Olga, har skickat mig ett äldre album och några fotografier, men någon ytterligare dokumentation om Breidagård har jag inte kunnat finna i arkiven.

Om pensionat

Det har visat sig svårt att hitta litteratur om pensionatshistoria. NE definierar ordet på följande sätt: "anläggning för tillfälligt boende med mathållning, vanligen ett enklare hotell, ofta beläget i ett utpräglat turistområde." Det låter med förlov sagt ganska tråkigt och stämmer inte heller riktigt. Man levde ofta som en stor

familj på de mindre pensionaten i motsats till hotellen och återkom gärna år efter år, vilket kunde ha påpekats. Pensionatens storhetstid sträcker sig från 1880-talet och fram till 1950-talet och de vände sig framför allt till medelklassen.

Det som för systrarna Sandén och deras mor var en fråga om försörjning och en naturlig fortsättning på gästfriheten i Skoklosters prästgård var i själva verket också ett led i en rörelse som låg i tiden – det nya Sverige som växte fram med den tidiga turismen, där byggandet av järnvägar var en förutsättning. 1885 bildades Svenska Turistföreningen i Uppsala. Även sommarboendet spreds i allt vidare kretsar och blev allt vanligare. 1938 kom så den lagstadgade semestern som innebar två veckors ledighet.

Pensionaten spelade här en viktig roll; från brunnsorter och badhotell spreds pensionaten till trakten runt Siljan och till sjörika områden i flera landskap. I takt med att fjällturismen ökade anlades pensionat även i jämtländska socknar utmed järnvägen. Små gästhem, som de också kallades blev alltså vanliga kring förra sekelskiftet. Fritid hade börjat bli ett begrepp och en standardhöjning växte så sakta fram. Att bo några veckor på ett pensionat blev ekonomiskt överkomligt för medelklassen.

En friskvårdspropaganda bedrevs också – människor skulle må bra av sol, bad och lantluft. *Bad är hälsa* av R. von Post hette en liten Verdandiskrift som kom år

1903. Ellen Keys Strand vid Vättern hade byggts 1910 och hennes idéer om ljusa och luftiga bostäder, öppna verandor och utmönstrandet av mörkt och överlastat 1800-tal i hemmen påverkade också samtiden tillika med bilderna av det Larssonska hemmet i Sundborn.

Marielund

Det lilla samhället Marielund i Funbo socken någon mil öster om Uppsala är ett typexempel på tidigt sommarboende. 1874 hade den smalspåriga järnvägen mellan Uppsala och Länna öppnats och 1876 byggdes stationshuset i Marielund. Det nya bekväma färdmedlet och närheten till sjö och skog och en ståndsmässig station, inte en hållplats, lockade förmögna Uppsalabor som läkare, affärsmän och industriidkare att bygga sommarvillor, av ortsborna kallade grosshandlarvillor, vid sjön Trehörningen.

År 1907 köpte ett fastighetsbolag ett markområde från Marielunds gård. Detta styckades till mindre tomter och såldes. Bakom bolaget stod Hugo Brundin, VD vid Gimo-Österby järnbruk. Stora och eleganta sommarvillor i jugend eller nationalromantisk stil, faluröda med vita snickerier, omgivna av stora lummiga trädgårdar uppfördes och snart var Marielund ett etablerat sommarvilleområde, det första i Uppsalas närhet. Under första världskriget fick samhället elektricitet.

Sommar på 1920-talet. Stående: Ruth, Hanna, Olga och Bertha. Sittande: Johanna, Elsa och Nils Tilander.

Breidagård

Beslutet att uppföra ett pensionat i Marielund tycks inte ha varit svårt att fatta för familjen Sandén. Modern, Johanna, var född i trakten. Tjänstebostaden i Skoklosters prästgård var man ju tvungen att lämna. Det var ett starkt kvinnokollektiv som byggde och planerade gästhemmet,

som de föredrog att kalla det. De hade förvisso också ett ideellt syfte: "Att hjälpa människor och att upplåta sitt hem", som Olga formulerar det över femtio år senare.

Olga börjar sin berättelse med ett konstaterande, som först verkar lite kryptiskt: "Breidagård har alltid funnits", svarar hon på Wolters fråga om hur Breida-

1920-tal. Fr.v. Hanna, Bertha, Johanna, Nils, Olga och Ruth med namnlös hund.

gård kom till. Hon syftar på gästfriheten i forna tiders prästgårdar, där det var självklart att man skulle bereda husrum för tillfälliga gäster, ofta studenter eller forskare vilka, som i fallet med Olgas föräldrahem, kom för att studera Skoklosters slott. I prästgården bodde och åt man gratis. Därför var det logiskt att modern och

döttrarna förde den traditionen vidare när man byggde sitt gästhem Breidagård. Helt i linje med detta kom de att få avsevärda svårigheter att ta betalt!

Så här berättar Olga: År 1914 hade Uppsala Nya Tidning en annons om en villa, som var till salu i Marielund vid sjön Trehörningen. Man bestämde sig för

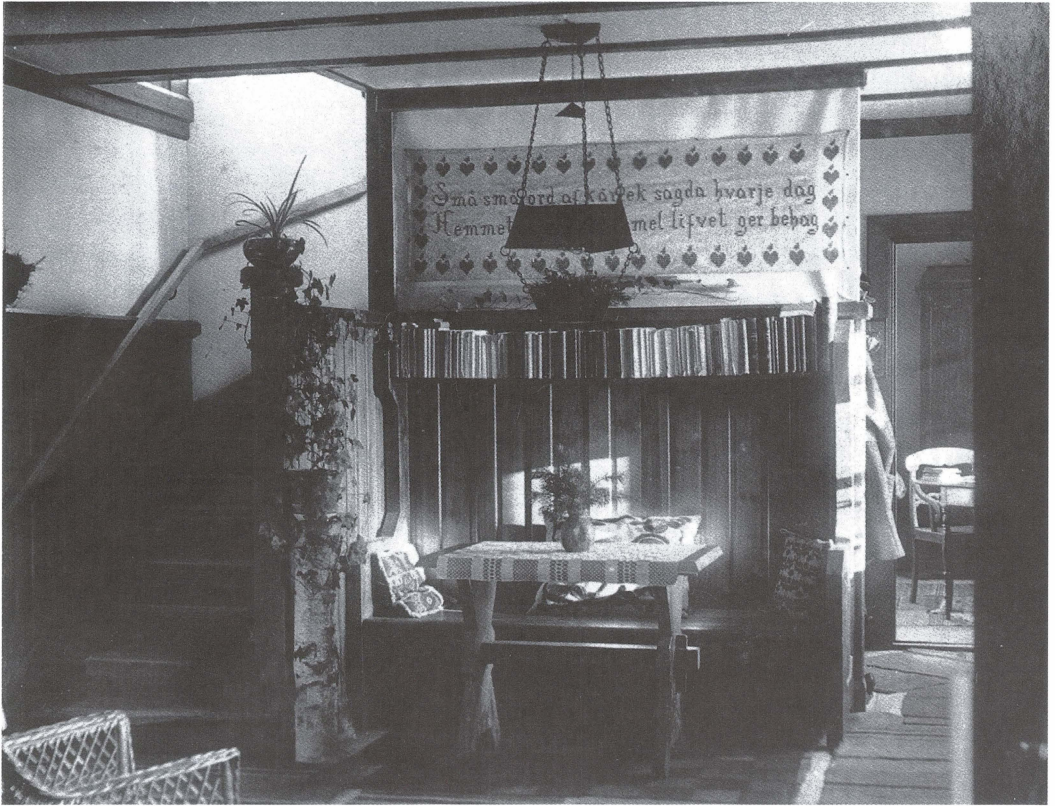
att fara och titta på villan. Nils, Ruth och Olga for till Marielund en augustikväll, och blev helt "betagna" enligt Olga. Villan var stor och rymlig. Men efter vissa betänkligheter, som ej närmare redovisas, fick de höra talas om två tomter som bonden på Breds gård ville sälja, och när de inspekterat dessa, var saken klar. Här skulle det byggas! Läget var synnerligen välvalt i slutningen ner mot sjön, det lilla tåget "Lennakatten" passerade nedanför tomten som skuggades av stora lövträd. Tretusen kronor fick de betala för marken. Familjen hyrde tillfälligt en sommarvilla nära Marieunds station, flyttade dit 1915 på våren och började skissa på ritningar till huset. Tydligt gjorde de detta arbete själva tillsammans med byggmästaren, Hugo Söder, och de ville naturligtvis vara på plats för att kunna övervaka bygget.

Med stöd av sina dagböcker fortsätter Olga att berätta om flytten av de gamla husen vid Skoklosters prästgård. Det rörde sig om restimmer från tre s.k. överloppshus, som prästen fått lösa in och som följaktligen var familjens egendom. Dessa skulle fraktas över Ekoln för att bilda stomme till det nya huset i Marielund. Vintern kom tidigt år 1915 och i början av januari 1916 bedömdes isen vara pålitlig. Kontakt togs med bönder i Alsike och Vassunda för transporten av virket över isen. Själva hemmet med möblerna hade redan anlänt med Ekoln 2 och magasinrats i Marielund. Den 22 februari anländer

timret från prästgården – 14 stora lass – och nu går det undan med bygget. I mars noterar Olga i sin dagbok att "Breidagård reser sig". Byggmästare Söder stod för arbetet och hade egna byggkarlar – lönen var trettiofem öre i timmen. Den 23 mars var takstolarna resta, i maj kommer kakelugnsmakarna och nu börjar systrarna bli oroliga – "hur ska här hinna bli färdigt?". Gubbarna håller ju mest till borta vid stadsarkitekt Leches villa." Enligt Leche-specialisten Lars Lambert, som jag rådfrågat, kan detta inte stämma. Leche hade aldrig någon sommarvilla i Marielund; han kom till Uppsala först år 1920. Det måste röra sig om någon annan arkitekt.

31 maj på Kristi Himmelsfärdsdagen flyttade man in trots att huset var långt ifrån klart. Golven var lagda i kök, matsal och i rummet innanför matsalen och i tre rum på övre botten, men det låg tjockt med hyvelspån överallt. Olga konstaterar nyktert: "Man ska prövas!" På kvällen satt systrarna och drack choklad på stora brädhögar i matsalen och systemen Bertha grät och tyckte att det var svårt att inte trappan till övre våningen var färdig; man fick krypa upp på en "höns-stege" från markplanet tillsammans med den stackars hunden.

I juni noterar Olga: "Detta är det verkliga nybyggarlivet. Vi lever på jordbruk och fiske; egen potatis och abborrar från sjön." En fin stämningsbild förmedlar hon av en vårväll när de sitter vid en eld och rensar fisk med utsikt över sjön och lyss-

Nedre hallen på Breidagård. T.h. skymtar Ruths arbetsrum.

nar till fågelljud och grodors kväkande. Längre fram i juni får Ruth och Olga två gånger själva lasta av en hel järnvägs-vagn; här gällde det att ta i. De bar bräderna på sina axlar ner till båten och rodde från Marielunds station till Breidagård – i blåst! Tala om kvinnokraft! Olga berättar också om hur hon år 1926 hjälpte

till att bygga stenvuren, som omger tomten i norr och öster. Fyrtiotvå stora lass med sten krävdes.

Huvudbyggnaden idag har i stort sett samma utseende som år 1916 med undantag av färgen, som nu är röd. Jag är osäker på ursprungsfärgen, men på 1930- och 40-talen och halva 50-talet, den tid

Jul, troligen på 1930-talet. Systrarna med gäster.

jag känner bäst, var färgen brun. Huset är i två plan med mansardtak, något valmat, och med brant takfall, öppen veranda och balkong. Det är uppfört av restimmer, har lockpanel, tvåkupigt tegel och två fyrkantiga spröjsade fönster med nio rutor på vardera sidan om verandan. Tre likadana fönster och en dörr ut till

balkongen, alla försedda med egna små tak, finns i takfallet mot framsidan och fyra på vardera gaveln. Även baksidans övervåning har två sådana fönster med ett litet extratak. Matsalen byggdes ut mot trädgården 1927 och har ett stort långsmalt fönster med arton rutor. Köksingången ligger åt norr och där finns också

Johanna med husdjur.

källarnedgången. Vid bryggan uppfördes en liten tvättstuga; den står kvar än idag och i trädgården byggdes en långa med redskapsbod, hönshus och avträde.

Familjen lyckades så väl med sin verksamhet att de beslutade att uppföra en flygelbyggnad år 1922. Den är i två plan, har brutet tak, lockpanel och var målad i brunt

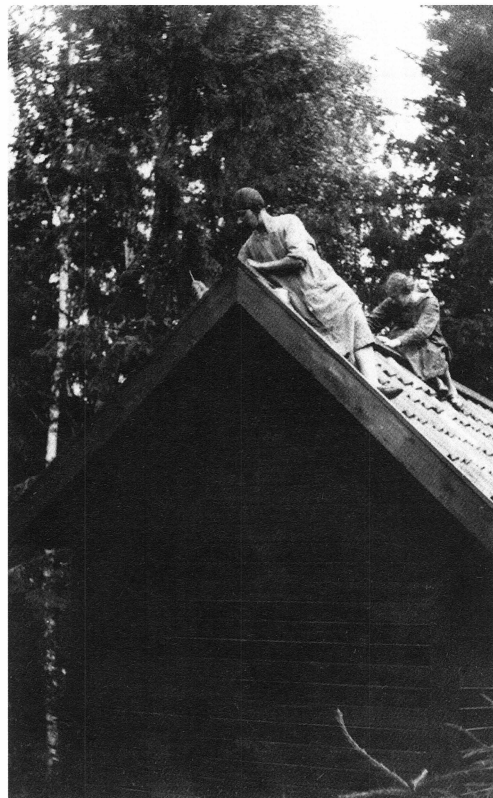
som huvudbyggnaden men är numera rödmålad. Från början hade den fem gästrum, ett litet kök och en täckt förstuvkist. 1935 byggdes den till med ytterligare tre rum. Det året betalade man av det sista lånet och Olga låter fortfarande lättad vid minnet. Sommartid kunde då upp till trettio gäster vistas på Breidagård. Många av gästerna delade rum.

Trädgården, som jag minns den från 1940-talet sköttes av Axel Karlsson, den ende manspersonen i laget och gårdskarlar på Breidagård under många år. Trädgården skötte han högst professionellt, här fanns välansade rabatter, välklippta gräsmattor och en ganska stor fruktträdgård, där idag kapellet ligger. Bärbuskarna finns kvar än idag på baksidan av huset. Jag tror mig också minnas en liten köks-trädgård men grönsaker köptes ofta från t.ex. Hallkved. Verandan skuggades av vildvin och trädgårdsgångarna var välkrattade. Vedhuggning hörde till Karlssons huvuduppgifter; centralvärme kom ju först någon gång på 1950-talet. Positivt är att man har bevarat kakelugnarna i huvudbyggnaden!

Efter flera besök på Breidagård under senare år började jag att fundera på om familjen haft någon förebild till byggnaden. Kan Skoklosters prästgård ha tjänat som mönster? Planen för bottenvåningen är ju den sexdelade som var vanlig i prästgårdar. Breidagård kan liknas vid en stor prästgård eller en mindre herrgård. Men efter besök i Upplandsmuseets fakta-

rum, där Upplands prästgårdar finns av-fotograferade fick jag skrinlägga den tan-ken. Inte heller någon av villorna i Marie-lund har liknande utseende. Men just i början av 1900-talet fanns ett rikligt urval av s.k. mönsterböcker med fotografier och ritningar till villor och egnahem vilket redovisas i Elisabet Stavenow-Hidemarks avhandling, *Villabebyggelse i Sverige 1900–1925* (1971).

På universitetsbiblioteket Carolina Rediviva får jag fram några exempel på sådana mönsterböcker. De förespråkar ett rustikt ideal, ofta med frilagt trä i interiö-rerna. *Trevnad* är ett vanligt förekomman-de ord och *ändamålsenligt* är ett nyckelbe-grepp i texten i dessa mönsterböcker, vilket för tankarna till Ellen Keys propa-gandaskrift *Skönhet för alla* (1913) där också hon poängterar funktionen. *Om villor och egnahemsbyggande* heter en skrift av Gustaf Hugo Sandberg (1908). Här visas stora villor med brutna tak, veran-dor, burspråk och smårutade spröjsade fönster, väggfasta bänkar i hallen och gärna en öppen spis. Exempel finns här på direktörsvillor som liknar Breidagård. Arkitekten Rudolf Enblom gav samma år ut en mönsterbok *Ett hem på landet. Rådgifvare för byggherrar*, med många bilder från Djursholmsvillor, gärna i national-romantisk stil. Det troliga är väl att fa-miljen Sandén med byggmästarens hjälp plockat och valt ur sådana kataloger när man skapade Breidagård. Jag har inte kunnat finna någon egentlig förebild. Den

Olga, längst bak, spikar på bodens tak.

gamla skolan i Skokloster från 1909 på-minner dock något om Breidagård.

Precis som i äldre prästgårdar fick huset den sexdelade planen med hall, stor sal (matsal) och två rum på vardera gaveln, varav köket var ett. Nedre hallen hade öppen spis och en väggfast soffa, som villakatalogerna rekommenderade.

Potatisen tas upp. Johanna med medhjälpare.

Matsal och hall kunde göra ett något mörkt intryck med en ganska hög brun panel, vanligt vid denna tid. Övervakningen bestod av sex rum i olika storlekar och en ljus öppen hall. Badrum eller andra hygienutrymmen avstod man ifrån, trots att alla mönsterböcker förespråkade sådana i linje med kravet på en ny livsstil, där hygien och hälsa spelade en viktig roll. I Breidagårds fall måste det ha varit

ekonomiska överväganden som styrde. Jag kan inte finna någon annan förklaring. Ännu i slutet på 1940-talet, då jag kom dit som sommarhjälp, fanns inga moderna bekvämligheter, endast elektricitet, vatten och avlopp, ej centralvärme. Alla rum hade dock tvättmöjligheter och kakelugnar eller kaminer.

Längre fram på bandet frågar Wolter Ehn Olga om hur namnet Breidagård kom-

Ruth och Olga sågar ved, omgivna av höns.

mit till: bonden på Breds gård kommer en dag och vill ha ett namn att sätta på köpehandlingarna. Att det ska innehålla ordet Bred är familjen överens om och det får gärna låta lite fornnordiskt i stil med Miklagård... Breidagård! kommer de på. Breidablick finns ju på Skansen, ja, det blir bra! Nationalromantik låg i tiden.

Man kan fundera över att Ruth är den enda systemen som nämns i Olgas berättelse,

inte heller mamman skymtar särskilt ofta. Man får intrycket av att det var Ruth, som var utbildad på lanthushållsskola, och Olga, som var de hårdast arbetande i familjen, vilket också stämmer med mina minnen. Ruth hade huvudansvaret genom alla år. Den äldsta systemen Hanna får man inte veta någonting om mer än att hon var sjuk. Bertha arbetade säkert redan från början i Uppsala;

Olga lär sig sota.

hon var laboratoriebiträde på Histologiska institutionen. Någon behövde väl ha en fast inkomst. Det är faktiskt Bertha som står som ägare till Breidagård, enligt en uppgift i *Sveriges bebyggelse, Landsbygden, Uppland. IV*. Mamman spelade säkert en viktig roll i början, men hon var sextiotvå år, när hon blev änka och år 1914 var det en ansevärd ålder. Från min tidiga barndom minns jag henne som en stillsam och vördad gammal dam, alltid svartklädd med en liten vit virkad duk

överst på hjässan, ständigt handarbetande och medelpunkten i kretsen av pensionatsgäster.

I Upplandsmuseets föremålsarkiv i Morgongåva hittar jag tidiga fotografialbum. Det är fascinerande att bläddra i dem. Här ser vi huset i snö och taklagskrans i mars, vi ser mamman och systrarna vitklädda sommartid i trädgården, flera fina interiörbilder, Hanna bland blommor och den vita hunden. Stämningfulla bilder från julfirandet ger associationer till Sundborn. En bild visar sotning med en av systrarna, förmodligen Olga, i vid lång kjol stående uppe på takåsen. Att såga ved och ta upp potatis var inte heller främmande för systarna. Höns och gris hade de också i början. Någon gång tycks de ha hunnit ägna sig åt friluftsliv; Ruth och Olga i den tidens skidmundering står uppställda på sjön Trehörningens is.

Gästerna

”Aldrig en annons!” utbrister Olga som svar på frågan hur gästerna rekryterades. Marielund var ju som nämnts, redan från början på 1900-talet ett burget sommarvilliområde där folk från näringslivet och universitetet, skaffat sig stora hus med sjöutsikt. Ryktet om pensionatet spreds via dessa människor som med sina gäster tog kvällspromenader förbi Breidagård. Detta enligt Olga.

Ruth och Olga på Trehörningens is.

Man skulle önska att Olga varit lite mer utförlig när det gällde de första gästerna. Hon berättar att systrarna hade väldigt svårt att ta betalt. 1917 var priset sju kronor per dag! En av de första namngivna var en lärarinna från Gävle som undrade om man verkligen kunde bli mätt för en så billig penning! Lärare är enligt den första gästboken överrepresenterade innan den lagstadgade semesteren infördes; de hade ju sina långa sommarlov. Enligt Olga anländer den första

gästen 31 (!) juni 1916 och den 3 juli ytterligare tre. Huset var långtifrån färdigt, omålat, och ingen planering kring huset var gjord. Gästerna kom med tåget och steg av vid hållplatsen Lövstahagen nära Breidagård. Bröderna Sven och Folke Eriksson, som har bott och fortfarande bor nära Breidagård, och vilkas far och farfar deltog i byggandet 1916, berättar för mig att de kunde tjäna några slantar genom att bära gästernas bagage från tåget.

En vinterkväll på 1930-talet. Systrarna, Erik Stave och prästparet Björkman.

Olga berättar att de tidigt fick en förfrågan från en gammal vän till fadern, som ville placera en grupp av tonårspojkar på Breidagård. Hon är försiktig i sitt ordval och talar lite vagt om problem, men tydligt är att de ska ses till ordentligt; Olga måste till och med sova inne hos dem på natten. Detta verkar vara en enstaka företeelse, men många studenter, speciellt jurister med studieproblem fick

under årens lopp en fristad hos Sandéns långt ifrån Gillets frestelser. De tycks ha trivts förträffligt hos änkefru Johanna och hennes fyra döttrar, även om incidenter inträffade med hotande eldsvåda i flygeln där de huserade och försök att före jul släppa ut grisen i friheten! Bilder från 1920-talet visar glada ungdomar, ibland utklädda som i teaterpjäser, och utflykter i det gröna, där både systrarna

och deras gäster deltog. En av de namngivna är den kände juristen och skriftställaren Eric Wennerholm. Det är mycket påtagligt att familjen Sandén och gästerna fungerade som en stor familj. Även Olgas blivande man Erik Stave förekommer på ett tidigt stadium som gäst.

Det är intressant att bläddra i gästboken från de första tjugotvå åren. Under den allra första tiden hände det att gäster stannade länge; exempel finns på en familj med tre barn som tillbringade hela sommaren på Breidagård. Namn ur Uppsalas historia fladdrar förbi: Den gamle arkeologen Oscar Almgren med fru återkommer år efter år. Många lärarinnor med namn som jag själv minns från min skoltid i Magdeburg till exempel Gerda Winqvist, Anna Kolmodin och Dagny Sven-Nilsson tillbringar några sommarveckor här. Bibliotekarien Arvid Hjalmar Ugglå, som jag hade till uppgift att väcka varje morgon före bad och tåg till Uppsala, bodde här i tio somrar, inte bara under semestern. Fröknarna Klein och Hartzell tillbringade hela trettio två somrar här. Professor Lydia Wahlström var stamgäst och på senare år Uppsalas första kvinnliga professor Gerd Enequist. Gästboken är fylld med både dikter och teckningar från tacksamma gäster. Redan från början härskade tydligt den anda av hemtrevnad och omsorg som jag själv upplevde som sjutton–artonåring under mina arbetsomrar.

Från Göteborg kom medlemmar ur

familjen Mannheimer, som musicerade om kvällarna, Siri Fröding-Torgny, många ur familjen Geijer, språkmannen Gideon Danell; kort sagt en bildad medelklass. Från Holland, Danmark och även USA finns enstaka gäster noterade. Man ordnade fester med medaljutdelning för gäster som bott på Breidagård i tjugofem år och en förlovningsfest finns också dokumenterad. Merparten av gästerna var i övre medelålder.

Öppettiderna varierar år från år. Sommaren är högsäsong, likaså jul och nyår. I princip har man öppet hela året, då med sporadiska besök, som jag kan följa i den gästbok jag har tillgång till. Det händer att man stänger i februari–mars och under senhösten. Första halvåret 1916 redovisas tjugofem gäster totalt. Mellan åttio och hundratjugofem gäster om året verkar ha varit det vanliga under de första tjugofem åren, och jag tror att antalet var ganska konstant genom åren; det stämmer med mina egna minnen från 1940-talets slut och början av 50-talet.

Det dagliga livet på Breidagård

Den period jag har personlig erfarenhet av är somrarna 1947 och 1948. I mitt minne är det alltid vackert väder. Den hemtrevliga stämningen, den vackra naturen, badplatsen, roddturerna på sjön, bärplockandet i skog och trädgård – allt skimrar

av sommarljus. Jag fick omedelbart god kontakt framför allt med Ruth och Olga. Stämningen i köket var ofta hög trots hårt arbete. Vedspis, kallvatten och avlopp och en sval källare var de enda bekvämligheter som stod till buds. Möjligen kan ett kylskåp ha funnits. Mjölkhämtades på kvällen från en gård i närheten och Marielunds handel kom med varor.

Dagen började med frukostbuffé, klockan nio som bestod av gröt eller filbunke, sill, ägg eller omeletter, någon varmrätt, hembakt bröd, te eller kaffe. Man dukade vid småbord även på verandan och gästerna hade naturligtvis bestämda platser, sina egna servettväskor och sober klädstil. Ruth övervakade allt på sitt lugna och trivsamma sätt. Lunch serverades inte; istället drack man te eller kaffe klockan två under träden vid de vita trädgårdsmöblerna med utsikt över sjön. Jag ser för mig dessa sommargäster, ofta i övre medelåldern, i sina ljusa kläder, damerna med stråhattar, herrarna i halmhatt och käpp och tycker mig höra den livliga konversationen från denna försvunna värld.

Middagen serverades klockan sex och var magnifik: förrätt, ofta en grönsakslåda, som huvudrätt fisk från sjön eller stek av något slag, grönsallader och alltid efterrätter: bär, krämer eller puddingar, kort sagt vällagad husmanskost. Vin som måltidsdryck förekom aldrig, vad jag vet, endast citronvatten och svagdricka. Man

åt gott på Breidagård; Ruth var en utomordentlig kock och lagade all mat själv och bakade det mesta av brödet. Efteråt intogs kaffe och småkakor i salongen och kvällen förflöt i hög stämning.

Vad sysselsatte sig gästerna med om dagarna? Man badade förstås, tog en roddtur, promenerade gärna mot Hallkved eller ner till Marielunds handel vid stationen, där herr Buhre residerade bakom disken med pennan bakom örat. Någon medförde kanske en cykel, bil förekom aldrig. Resten av tiden vilade man och läste eller handarbetade i vilstolar i trädens skugga och kanske plockade man bär. Det var lugna och fridfulla sysselsättningar i motsats till nutidens hektiska liv och krav på ordnade utflykter för att inte tala om de "häftiga" utmaningar av skilda slag, som man kan läsa om idag.

I hallen fanns en väggfast bänk med en välfylld bokhylla ovanför. Här kom jag i kontakt med böcker i astronomi, som jag slukade på kvällarna. Från salongen intill hördes livliga samtal och ofta musik; någon spelade på flygeln. Olika former av sällskapsspel förekom också. Detta var ju långt före televisions- och dataåldern. Olga talar med saknad i rösten om dessa kvällar av bildad konversation – "intressanta samtal", som i nutiden ersatts av TV. Vad jag minns deltog systrarna i mån av tid i dessa kvällsstunder trots sina långa arbetsdagar.

Ruth Sandén

Det kan vara på sin plats att först presentera Ruth, som mer än någon annan personifierade Breidagård. Nu finns inte många människor kvar som minns Ruth, men själv har jag oerhört tydliga och levande bilder av henne från mina somrar i slutet på 1940-talet. Som jag ser det, tog Ruth befälet från början; hon var både begåvad och praktisk och hade dessutom adekvat utbildning från lanthushållsskola. Systrarna vände sig alltid till henne med bekymmer och frågor. Ruth hade ett lugnt och jämnt humör, kunde också vara bestämd och lät sig aldrig jäktas hur överhopad hon än var med arbete. Efter Olgas giftermål 1935, mammas och den äldsta systemn Hannas död stod Ruth praktiskt taget ensam om ansvaret. Extra hjälp anställdes på somrar och under jul- och nyårshelgerna.

Ruth skilde sig från sina systrar till både utseende och sätt. Hon var lång, med åren lite böjd och hade yvigt brungrått hår. Hennes arbetskapacitet var enorm; hon tycktes hinna med allt. Bättre arbetsgivare kunde man inte ha. Hon litade på att jag skulle utföra mitt arbete; man blev vuxen i hennes sällskap. Hennes värme, fina humor och förmågan att skapa trivsel omkring sig förmedlade en speciell hemkänsla också till gästerna. Hon var kock, värdinna och ekonomiansvarig i en och samma person och många av gästerna blev hennes nära vänner. När

Breidagård var stängt begav hon sig ut i naturen med sina målarattiraljer. Hennes favoritlandskap var hagarna kring Hallkved om våren. Det är enkla stämmingsfulla oljemålningar, som hon generöst gav bort till släkt och vänner. Hennes behov av vila och ostördhet tillfredsställdes nog genom detta kreativa intresse.

Ruths oväntade bortgång i hjärnhinneinflammation sommaren 1955 väckte naturligtvis stor bestörtning, och som Olga formulerar det: "Då skakade Breidagård i sina grundvalar!" Mycket av Breidagårds själ måste ha försvunnit med Ruth, som med Olgas ord i nästan fyrtio år varit "kaptan på skutan". I matsalen hänger nu en liten målning föreställande Ruth. Olga testamenterade den till mig och den är nu återbördad till sin rätta plats år 2005.

Hanna Sandén

Hanna Sandén, som dog 1946 i cancer, hade varit sjuklig länge och under mina somrar på Breidagård var hon alltså redan borta. Jag minns henne vagt från min barndom som en lite skugglik figur och i Olgas berättelse nämns hon bara i förbigående. På gamla foton håller hon sig i bakgrunden och gör ett lite skyggt intryck. Jag tror att hon ägnade sig en del åt trädgården, skötte om blommor och handarbetade, hjälpte säkert till med vad hon orkade.

Bertha Sandén

Bertha var den enda av systrarna, som arbetade utanför hemmet. Hon var anställd på Histologiska institutionen i Uppsala och åkte tidigt om morgonen med "Lennakatten", kom hem lagom till middagen. Hon var en utomordentligt talför person och i likhet med Olga var hon mästare på att hålla en konversation igång. Hennes röst hördes alltid i salongen om kvällarna. Hon bodde i rummet innanför matsalen och måtte aldrig ha haft någon egen tid. Kortare till växten än Ruth hade hon den på 1940-talet vågiga frisyren och mittbena, vilket gav henne ett skarpskuret ansikte. Hon talade mycket fort och rörde sig med nervös hastighet.

Det var Bertha som efter Ruths död och efter viss betänketid övertog driften av Breidagård om än i mindre skala och med reducerade öppettider fram till december 1963. Hanna-Lisa Ek, pensionerad lärare i Funbo, minns Bertha väl från senare år, då Bertha också var kyrkvärd i Funbo kyrka, dit hon tog sig per cykel. Bertha hade gått i pension samma år som Ruth dog, och enligt Hanna-Lisa höll Breidagård då öppet framför allt om sommaren och under påsk, jul- och nyårshelgerna. Eftersom jag tyvärr inte har tillgång till någon Gästbok från dessa år vet jag ingenting om gästerna, men förmodar att gamla stamgäster återkom. Bertha var en helt annan person än Ruth, man kom henne inte nära, men hon var

säkert effektiv de åtta år hon hade ansvaret. Inomhustoalett tillkom på 1950-talet, troligen även ett badrum och Bertha lät också bygga ett litet hus i mitten av 1950-talet vid infarten mot trädgården åt Karlsson, gårdskarll, eller med nutida språkbruk, vaktmästare, under många år. Att hon även hade kraft och tid att ägna åt Kyrkan tyder på intresse och energi. Efter försäljningen av Breidagård bosatte hon sig i Uppsala, där hon avled 1975.

Olga Stave född Sandén

Olga, den yngsta system fick ett mycket långt liv. Född 1895 levde hon till juli 1991. Hon var den gladaste och spralligaste av systrarna, skojfrisk och med ett flödande tal. Hon var säkert en tillgång ur underhållningssynpunkt för gästerna. Som vi har sett av det föregående deltog hon intensivt i planerandet och byggandet av Breidagård – det är "Ruth och jag" hela tiden i hennes berättelse; inte heller var hon rädd för hårt arbete – jag är övertygad om att det är Olga som står på taket vid skorstenen på det gamla fotografiet. Det finns en historia om en sotare i trakten som vid tiden för Olgas giftermål hoppfullt yttrade: "Då kanske man kan få sotningen på Breidagård!". Hon var hjälpsam mot ortsborna; genom ett resolut ingripande ordnar hon att en svårt lungsjuk flicka förs till sjukhus.

Hon skojar med gubbarna som byg-

ger, även om hon som prästdotter förfasar sig över att de arbetar under pingst-helgen, hon skämtar med Wolter Ehn under intervjun, så att han får leda henne på rätt spår igen. Olga hade ju lämnat Breidagård vid sitt giftermål men hennes ankomst på somrarna var efterlängtd och höjde stämningen flera grader. Till utseendet liknade hon Bertha med mittbena och håret i lite stela vågor. Man kan undra hur den energiska Olga sedan fyllde sin tid som hemmafru, men enligt hennes vän, Ulla-Märta Lindén sysslade hon med vävning, engagerade sig i föreningsliv, tog körkort och skaffade sig bil. Paret Stave flyttade mycket beroende på Eriks lärartjänster: Uppsala, Västervik, Umeå, Östersund och Uppsala igen. Olga slutade sina dagar på äldreboendet Andreas And på Sturegatan i Uppsala.

Olga Stave lever kvar i den fond som bär hennes namn: OA:s hjälpfond, som förvaltas av en stiftelse, och där hon postumt generöst stöder bl.a. den nuvarande verksamheten på Breidagård.

Modern Johanna Sandén

Om Johanna Sandén som person har jag bara Olgas vittnesbörd, men jag tror att övriga döttrar gärna skulle skriva under på hennes lovtal. Det är helt uppenbart att systrarna älskade och vördade sin mor på ett lite gammaldags sätt. "Studenterna älskade henne också" utbrister

Johanna en vårdag i slutet av 1930-talet.

Olga. Man får inte veta något om hur mycket hon deltog i arbetet på Breidagård, men säkert bistod hon döttrarna med goda råd.

"Hon är så vis" säger gästen Eric Wennerholm efter ett samtal med henne. Hon kan också vara rolig, Olga relaterar en episod när modern verkar vara försjunken i djupa tankar, men tittar upp och säger: "Men blir det ändå inte för lite med 1 tupp på 40 höns?" Hon var på något sätt den fasta punkten, kring vilken livet på Breida-

gård roterade. Olga summerar: "Jag vet ingen mera sann och renhårig människa än mor" och tillägger att Johannas död var en stor förlust för alla. Hon blev åttiosju år. Hennes porträtt kan fortfarande beskådas i salongen och på kyrkogården i Funbo finns familjegraven, där Johanna och de tre äldsta döttrarna vilar.

Epilog

Åren gick och 1963 hade Breidagård fungerat som gästhem i fyrtiosju år. Det året fyllde Bertha sjuttioett år och det borde vara dags att tänka på pensionering. I december samma år beslutade systrarna Bertha och Olga att sälja Breidagård till Stiftsrådet för 200.000 kronor. Det var inte ett helt lätt beslut – Breidagård hade ju också varit deras hem. Olga ligger vaken på nyårsnatten och "fäller en liten tår" får vi veta.

I början av år 1965 invigdes Stiftsgården Breidagård. Det ankommer inte på mig att berätta fortsättningen på historien; det får andra göra. Jag har velat berätta om ett annat Breidagård som fanns en gång och lyfta fram det starka kvinnokollektivet Sandén och deras livsverk, det öppna och trivsamma gästhemmet. Det vackra huset med den varma atmosfären, som fortfarande består, är ett arv som Kyrkan fått att förvalta.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Bandinspelning "Hos Olga Stave".

Intervjuare: Wolter Ehn omkring 1980.

Privat ägo.

Breidagård: Två fotografialbum

Intervju med Hanna-Lisa Ekh, Sundbyborg, Funbo.

Intervju med bröderna Sven och

Folke Eriksson, Erikslund, Funbo.

Telefonintervju med Ulla-Märta Lindén, Gävle.

Upplandsmuseet: Gästbok 1916–1938.

Upplandsmuseet: Tre fotografialbum.

Tryckta källor

Enblom, Rudolf, 1908: *Ett hem på landet*.

Rådgifvare för byggherrar. Stockholm.

Key, Ellen, 1913: *Skönhet för alla*. Stockholm.

Lennabanorna. Museiföreningen Stockholm-

Roslagens järnvägar. 2004. Stockholm.

Pihl-Atmer, Ann Katrin, 2004: *Sommarnöjen vid vattnet*. Stockholm.

Sandberg, Gustaf Hugo, 1908: *Om villor och egnahemsbyggande*. Stockholm.

Stavenow-Hidemark, Elisabet, 1971:

Villabebyggelse i Sverige 1900–1925.

Stockholm.

Sveriges bybyggelse. Landsbygden. Uppland.

Band IV och V. 1949 och 1947. Stockholm.

Alla svartvita fotografier: Upplandsmuseet.

Inger Björkman är fil.mag. och tidigare bibliotekarie.